

VILLE LÄHDE

Avaruuden tutut vieraat

Arrival ja muukalaisten kohtaaminen science fiction -elokuviissa

Denis Villeneuven tuore ohjaus *Arrival* (2016) on kerännyt ylistystä aikuisen, syvällisen ja älyllisen science fictionin taidonnäytteenä. Toisin kuin samoilla määreillä kuvaillut *Gravity* (2013) ja *Interstellar* (2014), *Arrival* ei nojaa tehosteisiin ja toismaailmallisiin näkyymiin vaan tukeutuu muukalaisten toiseuttakin käsitellessään inhimillisyyteen. Amy Adamsin roolisuoritus on ollut kaikkien lukemieni arvioiden keskiössä, mikä on scifelokuvien tapauksessa melko poikkeuksellista. Teemat tai maailmakuvaukset nousevat yleensä henkilöahmoja ja näyttelijöitä keskeisempään asemaan. Suitsutus ”aikuisuudesta” tuntuu kumpuavan etenkin siitä, että elokuva ei vastaa elokuvakatsojien scifille asettamia odotuksia. Ilkeämmin voisi sanoa, että science fictionissa hyväksytään elokuvallisten ansioiden kepeys helpommin, kunhan voidaan löytää jotain syvällistä pinnallisuuden odotusten jälkeen. *Arrival*in teemat ovat kuitenkin science fictionin perinteen ytimessä.

Tuntemattoman kohtaaminen ja sen kanssa kommunikointi ovat science fictionin tärkeimpiä kestoteemoja, myös valkokankaalla. Monista *Arrival*in arvioista paistaa läpi tuskastuminen *Maailmojen sota* -henkisten katastrofelokuvien perinteeseen – niistä *Independence Day* (1996) lienee edelleen nykykatsojalle ikonisin – mutta pommittavien, tripodeillaan tallustavien ja anaalitutkaavien muukalaisten lisäksi elokuvissa on ollut kosolti kommunikoivia toisia. Vieras voidaan kohdata *Contactin* (1997) tapaan tulkittavana koodina, tai viesti voidaan toimittaa henkilökohtaisesti ihmiskunnan etupihalle kuten klassikon *Uhkavaatimus Maalle* (The Day the Earth Stood Still, 1951) kylmän sodan diplomatiassa ja arvoitukseksi jäävässä lauseessa ”*Klaatu barada niko*”. Scifikirjallisuuden vaikuttavimpia uhkavaatimuksia on Strugatskin veljesten teoksen *Miljardi vuotta ennen maailmanloppua* (suom. 1981) sanaton ja persoonaton läsnäolo, joka asettuu tieteellisen edistyksen tielle. Tapio Suomisen samanniminen ohjaus vuodelta 1986 toi tämän epäkohtaamisen suomalaiseen televisioon.

Viestien lähettäjien ja kehityksen sormeilijoiden lisäksi muukalaiset ovat tietysti olleet vierailijoita, joko uteliaita tutustujia *Kolmannen asteen yhteyden* (Close Encounters of the Third Kind, 1977) tapaan tai hämmentyneitä orpoja sekopäisen ihmiskunnan keskellä, kuten kotiin kilauttava *E.T.* (1982) tai lapsenmielinen *Starman* (1984). Ehtipä edesmennyt David Bowiekin pudota maan päälle vain yksinäisyyteen vajotakseen elokuvassa *Mies toisesta maailmasta* (The Man Who Fell to Earth, 1976). Joskus muukalaiset jäävät pohjimmitaan arvoituksiksi, kuten tienvarsipiknikinsä jätöksistä arvuuteltavat vierailijat *Stalkerissa* (1979) tai Stanislaw

Lemin romaanin *Solaris* (1961, suom. 1973) ja sen filmatisointien vieraat, jotka ovat tutusta ulkokuorestaan huolimatta jotain aivan muuta. Stanislaw Lem käsitteli vieraan ymmärtämisen toivottomuutta myös kirjoissaan *Isännän ääni* (Głos Pana, 1968, suom. 1985) ja *Voittamaton* (Niezwyoczony, 1964, suom. 1979).

Arrival asettuu lujasti tähän monipuoliseen perinteeseen, eikä siinä sikäli ole mitään uutta paitsi hyvin lyhyessä elokuvahistoriallisessa tai liian kapeassa lajityypillisessä katsannossa. Elokuva kumartaakin ahkerasti traditiolle. Valottoman mustat alukset lipuvat pilvissä kuin *Independence Dayn* hyökkääjät, ja kädelliset lajito-verimme ihmettelevät monoliittien varjossa kuin *2001: Avaruusseikkailussa* (2001: A Space Odyssey, 1968) konsanaan. Tutkijoiden ja sotilaiden arka lähestyminen muukalaisaluksen ”eteisessä” on *Kolmannen asteen yhteyden* kuvastoa. Tieteen edustajien, asevoimien ja tunteettoman byrokratian välinen kädenvääntö on tuttua lukuisista elokuvista – edellä mainituista esimerkiksi *Contact*, *E.T.* ja *Starman*. Anonymous-maskissa riehuva mellakoitsija toistaa viime vuosikymmenten sci-fi- ja katastrofielekuvien teemaa panikoivista siviileistä siellä jossakin.

Tieteiden yhteistyö

Poikkeukselliseksi *Arrival*in tekee kuitenkin sen monitieteinen ja matalateknologinen ote. Kuten numerossa 4/16 käsittelemälläni *Interstellarilla*, tälläkin elokuvalla on valistus- ja opetustehtävä – ja elokuvalliset ansiot tahtovat jäädä toistuvasti lähetystyön varjoon¹. Mutta toisin kuin *Contactissa* tai *Interstellarissa*, nyt ei märehditä tieteen ja uskon rajakiistoja eikä liioin tieteen, teknologian ja edistyksen valo- ja varjopuolten suhdetta. Sen

sijaan yhdeksi elokuvan pääteemoista nousee eri tieteiden suhde – tai angloamerikkalaisittain *science vs. humanities*. Kiistan sijasta tieteet ovat epätyypillisesti yhteistyössä aina elokuvan seitinohutta *human interest* -rakkaustarinaa myöten.

Muukalaisviestien tulkintatarinoiden klassinen trooppi on matematiikka kovien tieteiden ytimenä ja ”universumin kielenä”. Uskoisin, että alkuluvut ovat lukuisille ihmisille tuttu käsite ensin scifileffoista tai -sarjoista ja vasta myöhemmin matematiikan tunneilta. *Arrival*issa matematiikka ja luonnontiede ovat mukana lähinnä tukiroolissa Amy Adamsin kielitieteilijänä henkilöimille ihmis- ja yhteiskuntatieteille – tai kun kerran muukalaisten kanssa touhutaan, sanotaan vaikka löyhemmin ”ymmärrystieteille”. Elokuvassa käydään muiden henkilöiden tietoisien tyhmien kysymysten avittamana läpi kielen kontekstuaalisuuden sekä kielen, kulttuurin ja biologian yhteenkietoutuneisuuden perusteita. Nimeltä mainitaan Sapiroin–Whorfin hypoteesi, mutta yhteen on kerätty erilaisia löyhiä ajatuksia siitä, miten kieli ja maailmassa elämisen tapa ovat nivoutuneet yhteen ja miten vieraan kielen hahmottaminen vaatii myös vieraan kulttuurin, maailmankuvan – ja tässä myös kehollisuuden – ymmärtämistä.

Teeman käsittely scifelokuvissa tai -sarjoissa on ollut melko harvinaista. Lähinnä mieleen tulee *Star Trek: The Next Generation* -sarjan jakso ”Darmok”, jossa muukalaisrotu ”Taman lapset” kommunikoi pelkästään metaforisilla tarinoilla. Radikaalisti erilaisten kielten käsittelyä on tietysti oikaistu *Star Trek* -universumista tutuilla hupsuilla universaalikäntäjillä, joten muukalaisten tarinoissa käytetyt sanat ovat silti ihmisille tunnistettavia. Kommunikaatio vaatii vain yhdessäoloa, jutustelua ja jaetun kriisin². Tieteellisestä kuorrutuksesta huolimatta

*Arrival*kin oikoo ymmärtämisen kuilujen yli melkoisesti – lopulta yhteys löytyy *E.T.*:n tapaan kasvokkain kohtamalla, paperilla ja kynällä, vaikka kovat luonnontieteet avittavatkin ymmärrystieteitä vieraan kirjoituksen kehämäisen rakenteen tutkimisessa.

Arrival poikkeaa monista uudemmissa kohtaamistarinoista myös siinä, että toisin kuin *Contact*issa tai *Interstellar*issa, ihmiskunta ei joudu mahdollistamaan yhteyttä rakentamalla jonkinlaista suurta teknistä häveliä. Siinä elokuva on itse asiassa ehkä lähempänä *Kolmannen asteen yhteyttä* kuin mitään muuta. Lukemattomista tutkijoista, armeijan vahtimasta kommunikaatio-operaatiosta ja (kovin matemaattisen) musiikin universaalista kielestä huolimatta kohtaaminen ja persoonaksi tunnistaminen vaativat tavan ihmistä – hänen lapsenomaisen halunsa tavata toinen ohittaa tekniikan.

Vieraan tutuus

Huolimatta seitsenlonkeroisten heptapodien kehollisesta, äänellisestä ja kirjoituksellisesta vieraudesta kommunikointi heidän kanssaan on *Arrival*issa lopulta melko helppoa. Toistietoisuudesta huolimatta he ovat yksilöitä, jotka voidaan ongelmitta tunnistaa sellaisiksi, jotka voidaan nimetä ja joita voidaan kätellä – vaikka välissä onkin elinympäristöjä erottava lasiseinä.

Heptapodien kirjoitetun kielen kontekstuaalisuus on elokuvan loppupuolen aivonyrjäytyksen perusta. Kieli ei ole kytköksissä vain toisenlaiseen maailmasuhteeseen vaan myös aikakäsitykseen. Niinpä muukalaiset muistuttavatkin *Star Trek: Deep Space 9*:n Profeettoja, jotka hahmottavat ajan monisuuntaisena yhtäaikaisena tilana³. Tietoisuuden radikaali ero ei juuri kuitenkaan ihmisheptapodikommunikaatiossa näy, kuten ei DS9:n kes-

kusteluissakaan. Ajassa uiskentelevilla ei tunnu olevan vaikeuksia käyttää inhimillisiä aikamääreitä.

Niinpä loppupuolen aivonyrjäytyksistään huolimatta *Arrival* jää tietoisesti hyvin inhimilliseksi ja ihmislähtöiseksi elokuvaksi. Se ei kurota kovin pitkälle ei-inhimillisen elämän mahdollisuuksien pohtimiseen, eikä se lopulta juurikaan käsittele kulttuurisia erojakaan. Muukalaiset jäävät lähinnä yhden yksilön itseymmärryksen koetinkiveksi. *Verge*-lehdessä kirjoittava Nick Statt pitää tätä peri-inhimillisyyttä elokuvan ansiona⁴. Väheksymättä hänen huomioitaan täytyy sanoa, että tämä on yksi ”aikuisia” scifi-elokuvia kiittelevien arvioiden toistuva piirre: leffat ovat sitä parempia, mitä vähemmän ilmi-scifejä ne ovat, mitä vähemmän ne pohtivat toisenlaisia maailmoja, olentoja ja tulevaisuuden mahdollisuuksia.

Tietenkään tämä ei ole täysin osuva huomio, sillä scifejä on moneksi, ja inhimillisyyden luonteen tai nykyisten ihmisyhteiskuntien pohdinta on lajityypin merkittävä juonne⁵. Se on aivan yhtä scifiä kuin biologinen, teknologinen, ekologinen tai sosiaalinen spekulatio. Mutta monet lajityyppiin tottumattomat arvioijat selvästi pitävät edelleen jälkimmäisiä vähäarvoisempina tai jopa merkityksettöminä. Scifi on arvokasta vain, jos se kääntää katseen takaisin itseemme.

Radikaalin toiseuden kunnollista elokuvallista pohdintaa saadaan vielä odottaa. *Stalker* työstää lopulta sitä, miten ihmiset käyttävät mysteeriä omissa valtasuhteissaan. *District 9:n* (2009) ”rapumuukalaiset” ovat rautalangasta väännetty oman maailmamme sorrettujen analogia, puhumattakaan *Avatarin* (2009) sinisistä intiaaneista. *2001: Avaruusseikkailu* pääsee ehkä lähimmäs toiseuden käsittämättömyyttä. ”Avaruuslapseksi” muuttaminen, ihmisyyden taakse jättäminen, on ainut tapa ymmärtää toista älyä.

Mahdottoman kielen puhujat

Viime vuosien scifikirjallisuuden tärkein merkkipaalu tämän teeman käsittelyssä on China Miévilin romaani *Embassytown* (2011). Se yrittää käsitellä mahdotonta kieltä ja muukalaistietoisuutta, joka on täysin inhimillisestä poikkeava. Vaikka tehtävä on oikeastaan mahdoton, Miéville onnistuu siinä hämmästyttävän hyvin. Kirjan arieke-muukalaisilta puuttuu kokonaan esittämisen ja symbolisuuden mahdollisuus, mikä tekee inhimillisesti katsoen heidän kielestään epäkielen. Heidän kielensä sanat eivät esitä, edusta tai kuvaa mitään, vaan ne ovat aina osa läsnä olevaa todellisuutta. Arieiken kieli ja mieli ovat yhtä, siten myös sen mieli ja maailma. Sanomisen on siksi aina oltava osa tekemistä.

Vaikka arieket ja ihmiset ovat löytäneet eräänlaisen kommunikoinnin ohituskaistan, joka on mahdollistanut ihmisten ”Lähettiläskaupungin”, eräänlaisen gheton, perustamisen Arieika-planeetalle, ovat rodut jääneet perimmiltään arvoituksiksi toisilleen. Ariekeille puhuvat ihmiset ovat ääntä päästeleviä lihakimpaleita. Ihmisille ariekeiden toiminta on käsittämätöntä rituaalia. Kom-

munikointi ja kaupankäynti ovat lopulta näennäisiä ilmiöitä, kunnes eräänlainen kulttuurinen kontaminaatio ajaa ihmisten ja muukalaisten suhteen kriisiin ja alkaa muuttaa kumpaakin osapuolta peruuttamattomasti. Miéville muistuttaa myös ymmärrystieteiden ja kolonisaation epämukavasta yhteisestä historiasta.

Toisin kuin *Arrival*issa, *Embassytown*issa lukijalle ei ole tarjolla abstraktia yleisinhimillistä ja muka kulttuuritonta perspektiiviä, jonka kautta voisi tarkastella ”ikuisia ihmisyyden kysymyksiä”. Sen sijaan Miéville pakottaa pohtimaan radikaalin vierauden mahdollisuuksia lajitoveriemmekin kesken, syvemmin kuin tavanomaisten tunnistettavien henkilöahmojen tasolla, olkoot ne kaksi- tai seitsenjäsenisiä. Ja juuri tämä on scifin omaleimainen mahdollisuus, kyky tarkastella sekä ihmisyyttä että ei-inhimillistä yhtä aikaa – yhdistää edellä kuvatut science fictionin juonteet. Näin muukalaiset eivät jää vain kirjalliseksi välineeksi. *Arrival*issa niin vieraat kuin aika- ja kielikäsitusten kommervenkit ovat alisteisia meille tutun ihmisyyden pohdintaan, ei sen rajojen tutkiskeluun.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ville Lähde, Aikavänkyröiden ilmestykset. *niin & näin* 4/16, 105–107.
- 2 Jakso on myös hauska muunnelma alkuperäisen *Star Trek*in ikonisesta jaksosta ”Arenä”, jossa yliälykkäät muukalaiset pakottavat ihmiset ja liskomaiset gornit rauhaan samalla tavalla, siirtämällä heidät kahdestaan planeetalle – mutta tappelemaan, ei metaforia opiskelemaan.
- 3 Lähde 2016.
- 4 Verkossa: theverge.com/2016/11/16/13642396/arrival-ted-chiang-story-of-your-life-film-twist-ending
- 5 Lähde 2016.